

Зміст,
дидактичні структури
та методичне
забезпечення уроків
у початкових класах

психологічні та педагогічні аспекти

УДК 371.321.1

ББК 74.261.4

3-69

Автори — професори Коваль Г. П., Павелків Р. В., Сілков В. В.; доценти Гумінська О. О., Деркач Н. І., Іванова Л. І., Кіндрат В. К., Лесняк Н. В., Марциновський В. П., Петренко О. Б., Трохимчук І. М., Форняк Н. М., Шутяк В. Г.

Рецензенти: Хом'як І. М. — доктор педагогічних наук, професор Рівненського державного гуманітарного університету
Рабченко Т. С. — кандидат педагогічних наук, доцент Рівненського державного гуманітарного університету
Сингаївська Л. В. — спеціаліст вищої категорії, старший вчитель Державної спеціалізованої школи №15 м. Рівного з поглибленим вивченням іноземних мов

В авторській редакції

3-69 Зміст, дидактичні структури та методичне забезпечення уроків у початкових класах (психологічні та педагогічні аспекти) / За ред. проф. Г. П. Коваль. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. — 192 с.

ISBN 966-07-0498-4

Призначення посібника — сприяти оволодінню ефективними технологіями навчання в початкових класах, їх методичним багатством. Опрацьовані дидактичні структури орієнтують на оптимальний урок, втілюють ідеї чинних програм, сучасні вимоги. Розглянуто особливості визначення мети і структури уроку, опрацювання дієвих способів керівництва навчально-виховним процесом з урахуванням мети вивчення та характеру матеріалу, ступеня його засвоєння, віку учнів; втілення вимог розвивального та особистісно-зорієнтованого навчання; організацію аналітико-синтетичної діяльності; добір змісту та методичного наповнення кожного етапу уроку.

Для вчителів початкових класів, студентів педагогічних коледжів та ВНЗ.

ББК 74.261.4

ISBN 966-07-0498-4

© Коваль Г. та ін., 2006

ЗМІСТ ТА ДИДАКТИЧНА СТРУКТУРА УРОКУ МУЗИКИ

Школа:

Клас:

Учитель:

Тема уроку:

Навчальний матеріал: вправи, поспівки, народні та композиторські пісні, вокалізи на теми з класичних творів, а також твори народного, класичного, сучасного мистецтва для слухання.

Тип уроку: вступний до теми, урок поглиблення знань, підсумковий, нестандартний.

Мета уроку:

► **освітня (навчальна):** розширення естетичного та музичного кругозору учнів; ознайомлення їх з естетичними, жанрово-стилістичними поняттями, з життям і творчістю композиторів, музичними творами; поглиблення знань музичної грамоти; вивчення термінів;

► **розвивальна:** розвиток музичних здібностей — метро-ритмічного, звуковисотного, ладового відчуття, вокально-хорових і творчих навичок; навичок образного, осмисленого сприйняття музики, навичок гри на елементарних музичних інструментах; розвиток уваги, уяви, мислення, пам'яті;

► **виховна:** формування емоційних, естетичних, моральних, загальнолюдських та національних якостей особистості — національної гордості й патріотичних почуттів, любові до рідного краю, до природи; любові до народних пісень, до народних традицій; почуття товариськості, поваги до батьків, старших.

Обладнання уроку: зошити-підручники, хрестоматії, посібники, репродукції картин, нотні таблиці, портрети композиторів, записи фонотеки.

ТЗН: програвач, відеомагнітофон.

Хід уроку:

Структурні компоненти уроку, їх зміст:	Оцінка змісту і методики уроку (окремі зауваження):
1. Організація класу до уроку. Вхід учнів під музику, музичне вітання.	+ чітка організація роботи; + емоційне та виразне виконання музичного вітання;
2. Повідомлення теми, мети, завдань уроку, мотивація навчальної діяльності школярів.	– тема уроку не оголошена (не записана на дошці); + доведена значущість теми, зміст

Структурні компоненти уроку, їх зміст:	Оцінка змісту і методики уроку (окремі зауваження):
	<ul style="list-style-type: none"> + застосування рухів, що відтворюють рух мелодії, метр, ритм, фрази; + робота над динамікою пісні; - відсутня робота над образністю; + учні самостійно продумують виконавський план, інсценізацію, використання гри на музичних інструментах; + повноцінне художнє виконання;
<p>6. Гра на елементарних музичних інструментах. Матеріал: партитури, моделі для імпровізації, пісні, поспівки.</p>	<ul style="list-style-type: none"> + грою на елементарних музичних інструментах охоплені всі учні класу; + закріплення понять музичної грамоти під час роботи над партитурою; + використання інструментальної імпровізації; + учні самостійно створюють оркестровий супровід пісні, що вивчалась на попередньому етапі;
<p>7. Музично-ритмічні рухи (рухи під музику). Матеріал: твори для слухання, хорового співу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> + показ руху мелодії пісні рукою; + відтворення рухами емоційно-образної сторони твору для слухання; - рухи відірвані від драматургії уроку (фізкультхвилинка), не є художнім елементом уроку; - розвага переважає над виконавською дисципліною, навчальними і розвивальними завданнями;
<p>8. Музична творчість. Матеріал: літературні тексти, моделі для імпровізацій, твори для слухання, хорового співу</p>	<ul style="list-style-type: none"> + учні знаходять власні варіанти виразності пісні; - учитель повідомляє готові «рецепти» виконання творів; + використання різних видів імпровізацій;

Структурні компоненти уроку, їх зміст:	Оцінка змісту і методики уроку (окремі зауваження):
9. Вивчення теоретичного матеріалу з музики (закріплення загальних музично-естетичних, жанрово-стилістичних понять, вивчення музичної грамоти в процесі практичних видів діяльності). Матеріал: поспівки, вправи, моделі для імпровізацій, диктанти, пісні, оркестрові партитури, кросворди, музичні «конструктори», «лото» тощо.	<ul style="list-style-type: none"> + засвоєння жанрово-стилістичних понять, знань музичної грамоти в цікавій, доступній формі; – відірваність теорії від практики; + всі теоретичні відомості тісно пов'язані з хоровим співом, слуханням, музикуванням, рухами під музику, аналізом музичних творів, творчістю в галузі музики; + використання наочності, що допомагає усвідомленню поняття (терміну); + виконання диференційованих завдань;
10 Підсумки уроку, оцінювання, повідомлення домашнього завдання	<ul style="list-style-type: none"> + підсумки логічно пов'язані з поставленими на початку завданнями уроку; + підсумки формулюють самі учні, – відсутня мотивація оцінок

Методичний коментар

Урок музики в загальноосвітній школі, як і уроки з інших навчальних предметів, вимагає застосування вчителем знань з педагогіки, психології та методики викладання навчальної дисципліни. Маючи риси, що наближують його до інших шкільних уроків, він водночас відзначається особливостями — містить багато видів діяльності: хоровий спів, слухання музики, музично-ритмічні рухи, гра на елементарних музичних інструментах, музична творчість, теоретичне вивчення музики, кожен з яких потребує певної методики опрацювання. Саме поєднання цих видів діяльності визначає дидактичну структуру уроку музики.

Вибір складових дидактичної структури уроку музики залежить від навчального матеріалу (програми з музики рекомендують переважно твори для слухання музики та хорового виконання); від навчального матеріалу та видів діяльності, що учитель передбачає самостійно; від теми уроку, яка розкривається на кожному уроці на новому матеріалі.

У практиці викладання музики в загальноосвітній школі найчастіше застосовують три види діяльності: хоровий спів, вивчення музичної грамоти та слухання музики. Частина вчителів музики доповнює урок музикуванням на

елементарних інструментах, рухами під музику. Іноді виділяють в окремий елемент уроку вправи (ритмічні, звуковисотні, вокально-хорові), бесіду за темою уроку чи слухання музики, ігри та творчі завдання. У деяких вчителів став традиційним музичний початок уроку: вхід учнів до класу та вихід під музику, музичне вітання. Структура уроку музики може бути розширена за рахунок різноманітних форм спілкування учнів із музичним мистецтвом: танцювальних рухів під музику, пластичного інтонування, диригування, інсценізації, гри, музичних, живописних та літературних творчих завдань тощо.

Цілісність уроку за такого різноманіття досягається завдяки тематичній побудові багатьох сучасних програм з музики. Саме **тема** поєднує між собою такі різні види діяльності, як слухання музики та спів, рухи та музикування тощо.

У музичній педагогіці застосовується поняття «**драматургія уроку музики**» (Б. Кабалевський). Це означає, що для учнів урок має бути цілісним, подібним до художнього твору з єдиним драматургічним розвитком, «з усіма своїми падіннями й наростаннями, зі своїми повтореннями, контрастами, кульмінаціями, неослабним емоційним зарядом» [2].

Реалізація драматургії уроку музики вимагає від учителя вміння співвідносити матеріал уроку за програмою з конкретними умовами навчання, визначати певну «емоційну драматургію» уроку (послідовність різнохарактерних творів і видів діяльності) та втілювати її у процесі заняття. Досвід показує, що іноді від використання на уроці протягом тривалого часу одного і того ж виду навчальної музичної діяльності учні емоційно й фізично втомлюються. Урок перестає бути для них цікавим, відповідно падає й інтерес до музики. Ті види діяльності, що потребують активної роботи мислення та уяви (слухання музики, теоретичне вивчення музики), варто планувати в першій половині уроку, а ті, що активізують роботу голосового апарату, моторику рук (спів, музикування, рухи), — у другій половині уроку.

Одним із правил драматургії уроку є зауваження про те, що найбільш глибокі за змістом твори найкраще прослуховувати на початку уроку, а твори, що несуть сильне емоційне збудження, — в кінці.

Опрацювання вчителем емоційної драматургії уроку є необхідною умовою засвоєння учнями теми та матеріалу уроку, зацікавленого ставлення до уроку музики та різних видів музичної діяльності.

До особливостей драматургії уроку музики відносять нетрадиційну структуру поєднання традиційних видів діяльності та музичних творів: різноманітні ігрові, казкові й концертні форми, пісенно-танцювальні практики. Вони спонукають продумувати нові літературно-музичні чи лекційні епізоди і послідовність етапів уроку, що позначається на кінцевому результаті й типі уроку музики.

Структура уроку музики залежить також від його змісту. Починати основну частину треба з творів, які потребують підвищеної уваги та зосередже-

ної роботи думки. Тут можуть бути: первинне ознайомлення з інструментальною п'єсою чи піснею, повторне слухання, яке супроводжується більш змістовним аналізом. У робочій частині уроку варто зосереджуватись на деталях, поясненнях, тренуваннях, музикуванні, творчих завданнях. У кінці уроку учні повторюють розучені пісні, слухають улюблені твори, грають в музичні ігри.

Структура уроку музики у початкових класах відрізняється від структури уроку музики у подальших класах. Молодший школяр швидко втомлюється від одноманітної діяльності, шаблонного проведення уроку, для нього є типовим невеликий об'єм довільної уваги, що викликає необхідність її постійного підняття. Він засвоює найрізноманітніший матеріал — матеріал вправ, поспівки, твори для слухання та виконання, ритмічні і музичні імпровізації, ігри, декламації, а тому у розпорядженні вчителя музики мають бути різноманітні складові в структурі уроку. Їх чергування допомагає підтримувати увагу та інтерес дітей на належному рівні.

Розглянемо структурні компоненти уроку докладніше.

Перші хвилини зустрічі та контакту учнів з вчителем впливають на хід уроку, його ефективність, ділову атмосферу. Настрій вчителя, його перші слова, емоційна піднесеність, енергійність відіграють вирішальну роль на початковому етапі уроку. Тут мають бути елементи стимулювання учнів до роботи. Крім того, учитель створює робочу атмосферу в класі: налаштовує настрій класу, зосереджує увагу окремих дітей, в найкоротший час вгамовує емоційне збудження, знімає психологічну напругу.

Музичне вітання — це музична традиція, яка народилась у творчій атмосфері уроку мистецтва, де вчитель вітається з учнями мовою самого мистецтва. Виконання музичного вітання створює емоційний настрій, атмосферу зацікавлення музичним уроком, не схожим на всі інші, уроком-святом. Учитель музики може обрати для себе власний шлях пошуку музичного вітання. Його можна знайти в методичній літературі (наприклад, пісня О. Тилічеєвої «Музичний урок»), можна опрацювати самому, разом із дітьми зімпровізувати на обраний текст чи на певні звуки, виконати запропонований текст на знайому популярну мелодію.

Тему уроку, завдання обов'язково оголошуємо, а тему — записуємо на дошці. Їх повідомлення може бути різним. Традиційно це відбувається так,

Учитель, привітавшись з класом, говорить: *«Ми розпочинаємо нову тему — „Музика мого народу”»,* або: *«Ми продовжуємо з'ясовувати питання про те, з якою музикою можна познайомитись, знаючи три її типи — пісню, танець, марш».* Учитель пише на дошці та читає разом з дітьми: *«Куди ведуть нас пісня, танець, марш?».*

Іноді визначенню теми допомагає твір, під звучання якого учні заходили до класу, наприклад, вхід до класу під Марш Ф. Шуберта. Учитель після вітання запитує, чи змінювалась музика маршу, на що учні дають стверджу-

вальну відповідь. Учитель продовжує: *«Ми будемо говорити з вами про музику, яка постійно змінюється, розвивається. Продовжусмо вивчати тему "Розвиток музики"»*.

Одним із цікавих способів оголошення теми та завдань може бути поява гостя уроку (людина, вигаданий реальний чи казковий персонаж, тварина тощо). Гість може повідомити чи нагадати тему, оголосити завдання. Наприклад, у першому класі з'являється Динозаврик (малюнок на великому аркуші паперу), від його імені учитель говорить, що Динозаврик бажає бути гостем уроку і дізнатись — *«Про що і як розповідає музика»*.

Слухання музики — один з головних видів діяльності на уроці музики в загальноосвітній школі. Він збагачує учнів новими музичними враженнями, робить урок більш змістовним та цікавим. Цей компонент уроку музики потребує підготовчої роботи. Сюди входить обдумування й складання питань, які пропонують учням, визначення логіки включення її у драматургію уроку, методів активізації уваги, мислення учнів. У більшості випадків виділяють наступні етапи опрацювання творів для слухання:

1. Підготовча бесіда. Вона повинна зацікавити учнів, підготувати їх до наступного етапу уроку. Підготовчу бесіду можна проводити під час повторення матеріалу, близького до теми уроку, у порівнянні, зіставленні з новим матеріалом. У ній можуть бути різноманітні відомості про композитора, цікаві випадки з його життя чи життя виконавців; історія виникнення твору чи з'ясування атмосфери, в якій опрацьовувався твір; ідея, проблематика твору; інтереси, захоплення учнів, учителя, видатних людей.

2. Постановка запитань. Перед слуханням музики важливо активізувати мислення учнів через постановку завдань до прослуховування. Запитання, завдання мають бути чітко сформульовані й спиратися на попередні знання учнів, відповідати темі й завданням уроку. Важливо, щоб учитель шляхом вміло дібраних, цікаво поставлених запитань підвів учнів до самостійного розуміння змісту твору, до характеристики музичних образів і засобів музичної виразності, до розуміння основних тем програми.

3. Прослуховування музичного твору.

4. Відповіді на поставлені запитання, перевірка завдань.

5. Бесіда для детальнішого аналізу музичного твору, поглиблення знань.

6. Повторне слухання, під час якого ставимо учням запитання, які б скеровували їх увагу на конкретні деталі твору: пропонуємо простежити зміну мелодії або акомпанементу в куплетно-варіаційній формі, зміну в куплетній формі засобів виразності музики залежно від змісту тощо.

Вокально-хорова робота на уроці музики включає розспівування та розучування (виконання) пісні (поспівки).

Для розспівування застосовуємо різноманітні вправи, які б сприяли розвитку вокально-хорових навичок, в тому числі й навичок багатоголосного

співу (вокально-хорові вправи); вправи на основі мелодії пісень для сольфеджування, за відносною системою сольмізації, фонопедичні вправи.

Розучування пісні — це важливий етап уроку, тому що хоровий спів є головним видом масової музичної діяльності. Перед уроком учителю треба з'ясувати для себе:

- **образні, теоретичні аспекти твору** (відомості про авторів, історію написання, зміст (образ) твору, засоби виразності для створення образу, розмір, темп, особливості ритмічного малюнка, ладо-гармонічний план, структуру пісні, будову мелодії (кількість фраз, їх повторність, неподібність, напрямок руху мелодичної лінії), важкі для виконання місця;
- **методичні аспекти** (співвіднесення пісні з темою уроку, освітні, розвивальні та виховні завдання під час її опрацювання, види діяльності (окрім хорового співу) у зв'язку з вивченням пісні (теоретичне вивчення музики, музикування, рухи, слухання музики, творчі завдання), розподіл усього процесу розучування за уроками музики).

Розучування пісні триває протягом трьох уроків.

На першому уроці виділяють наступні етапи.

1. Бесіда за темою уроку, запитання до показу пісні. Показ пісні, відповіді на поставлені запитання. Нагадуємо, що важливе значення має вступна бесіда до пісні, яка повинна не лише зацікавити учнів, а й поповнювати їхні знання про музичний світ.

2. Робота над текстом (роздати картки з текстом, повісити плакат, відкрити зошити-посібники), пояснення незрозумілих слів, ритмізація тексту першого куплету. Ефективним прийомом є промовляння тексту тихо чи пошепки, але обов'язково в ритмі пісні (тоді всі дикційні недоліки виявляються чіткіше). Досконала вимова слів у ритмі полегшує вивчення мелодії й дає змогу потім зосередитись на художньому виконанні пісні. Навчання дітей чітко й легко вимовляти текст у швидкому темпі досягається шляхом виділення головного, центрального наголосу у фразі. Важливо робити ці спроби з різними динамічними відтінками, починаючи від *pp* і доводячи до *f*.

3. Розспівування.

4. Розучування мелодії пісні (обрати варіант розучування: на слух, за допомогою графічного запису, з нот (нотний запис → виконання → запис нот)):

- визначення структури мелодії (кількість фраз, подібність/неподібність);
- визначення руху мелодії кожної фрази (представити графічно, в рухах);
- показ учителем фрази, відтворення солістом, групою учнів, усім класом;
- фразування, нюанси кожної фрази;

- об'єднання фраз у куплет, приспів.

Розучуючи мелодію «на слух», учителі музики часто використовують гру «Луна» з диференціацією завдань, яка може виглядати наступним чином. Учитель співає коротку фразу (2–4 такти) зі словами. Учні повторюють її, імітуючи луну, яка може бути «звичайною» і «розумною». «Звичайна» луна повторює фразу точно, так, як вона була виконана, тобто зі словами (розвиток музичної пам'яті для слабкіших учнів). «Розумну» луну учні зображують за вказівкою вчителя, співаючи фразу зі складами ритму (розвиток свідомого сприйняття ритму для середніх учнів) або з назвами нот, ступенів (розвиток свідомого сприйняття ладових співвідношень звуків мелодії).

Під час розучування мелодії пісні з нот учитель може використати різноманітні завдання:

- для сильніших учнів — настроїти клас у тональності (заспівати тонічний тризвук, перевести стійкі ступені ладу в нестійкі тощо), провести вокально-хорову розспівку (на вироблення певних навичок); підготуватись до відтворення мелодії пісні голосом чи на інструменті, дібрати функції-акорди або другий голос; диригувати хором — класом;
- для слабших — читка нот без ритму, плескання ритмічного малюнку (кожному учню — один такт, що дасть можливість опитати більшу кількість учнів), ритмізація тексту (кожному учню — одна фраза), пофразне повторення за вчителем та сильнішими учнями мелодії нотами та з текстом.

5. Домашнє завдання: записати в зошиті слова першого куплету, ритм куплету чи приспіву, намалювати ілюстрацію до пісні, знайти вірші, загадки про дійових осіб пісні тощо.

На другому уроці роботи над піснею перевіряють домашнє завдання, розспівуються, повторюють вивчену мелодію (вокалізом, нотами, зі словами). Новим етапом роботи над піснею є опрацювання тексту всіх куплетів, робота над виконавським розвитком, добір музичного супроводу на музичних інструментах, рухів, виконання творчих завдань, пов'язаних з даною піснею. Домашнім завданням є вивчення тексту пісні, «створення колекції» музичних творів однієї тематики, добір акомпанементу, виготовлення саморобних музичних інструментів для супроводу пісні тощо.

На завершальному етапі роботи над піснею (третій урок) знову ж таки розспівуються, перевіряють домашнє завдання і виконують пісню «як на концерті». Після цього пісня виконується окремими учнями та групами на оцінку.

Музикування на дитячих музичних інструментах може бути включене у кожен шкільний урок музики: під час вивчення та виконання пісні, слухання музики, вивчення музичної грамоти, творчості. Зазначений вид музич-

ної діяльності не лише розвиває музичні здібності учнів, урізноманітнює урок музики, приносить учням радість творчості, але робить процес вивчення музичної грамоти до кінця осмисленим, дає можливість учням з вадами голо-су та нечистою інтонацією повірити у свої музичні здібності.

Протягом перших місяців доцільно знайомити дітей з прийомами гри на музичних інструментах. Група учнів з розвиненим музичним слухом може навчатися гри на звуковисотних інструментах, менш здібні діти — на ударних з визначеною звуковою висотою, найслабші — на ударних без визначеної висоти. Усі без винятку учні повинні музикувати за допомогою звучних жестів (плескання, шльопання, тупання, клацання) та звучних предметів (коробки, палички, баночки з різними наповнювачами тощо).

Для музикування можна застосовувати партитури, де кожному інструменту буде свій нотний стан, своя партія-лінія.

Без партитури **шумовий оркестр** може допомогти виконанню пісні: відтворити метр, сильні долі, слабкі долі, ритм, ритмічний блок — остинато. Окрім цього дані інструменти допоможуть практично засвоїти метро-ритмічні поняття музичної грамоти, виконати ритмічну вправу, створити ритмічно-темброву імпровізацію на літературній основі, на задану тему.

На звуковисотних музичних дитячих інструментах без партитури можна заграти бурдон, остинато, партію басових звуків гармонічного плану, окремі звуки мелодії, саму мелодію, другий голос тощо.

Музично-ритмічні рухи (рухи під музику) спрямовані на пластичне вираження музики, а саме: загальних особливостей — характеру, настрою, образу музичного твору; специфічних властивостей — засобів музичної виразності (елементів музичної мови), жанрових особливостей (пісенність, танцювальність, маршовість), оркестровки (імітація гри на музичних інструментах).

Завдання учителя — розвивати реагування на всі ці особливості, навчати пластично-ритмічного відтворення музики.

Інтонаційно-образний лад музики, що має яскравий образотворчий характер, також може слугувати мотивом для виконання дітьми **пластичних етюдів**.

Інсценізація пісень є одним із часто вживаних форм музично-ритмічних рухів. «Розіграти» пісню завжди допоможе її яскрава образна основа. Таким чином виконання пісні супроводжується виразними рухами окремих персонажів і груп.

З ігровими рухами пов'язаний музичний фольклор, українські народні пісні-ігри «Подоланочка», «Ой, Василю, товаришу», «Бояри, ми до вас в гості», «А ми просо сіяли» тощо.

Відтворення рухами **засобів музичної виразності (елементів музичної мови)** допоможе учням їх практично-наочному засвоєнню. Наприклад:

- **метр** можна відтворити крокуванням, плесканням, тупанням, диригуванням, показом «пульсу» (вказівним пальцем правої руки по долоні лівої руки);
- **ритм** — плесканням, стуканням, тупанням, шльопанням;
- **рух мелодії** — однією чи двома руками перед собою у повітрі (з фіксацією чи без неї) кожного звука мелодії (вказівним пальцем рухати нитку, що лежить на парті), це й продемонструє наочно рух мелодії;
- **фразування** — показ ліги (фрази) рукою у повітрі перед собою;
- **динаміку** — рухами різної амплітуди: малої — тихо, великої — голосно;
- **ступені ладу** — ручними знаками релятивної системи сольмізації;
- **ноти звукоряду** — за рукою-нотоносцем, на «живому піаніно» тощо;
- **жанрові особливості музики (пісенність)** — плавними рухами рук;
- **маршовість** — крокуванням (звичайним, пальцевим чи ручним).

Виконання музики танцювального характеру сприяє освоєнню **танцювальних рухів** — кружляння у вальсі, кроку польки, граціозних поклонів і реверансів у менуеті, підстрибування, дробового кроку, притупування у народних танцях, змінного — в хороводах (лінійних, кругових, «змійкою»), освоєнню кроку полонезу, характерних рухів рук, голови, корпусу тощо.

Виразними рухами — **імітацією гри на музичних інструментах** — учні можуть супроводжувати слухання п'єс із яскраво вираженим тембровим звучанням яких-небудь музичних інструментів.

Музична творчість може бути різноманітною. Простий імпульс до творчості — це зацікавлення дітей винаходом власної інтерпретації музичного твору, підголосків і варіантів наспіву, власного варіанту інсценізації пісні, власного елементарного інструментального супроводу, власної вправи для розспівування тощо.

Викликати музичну творчість учнів можна на будь-якому музичному та немусичному матеріалі уроку музики. Наприклад, до творчості можуть спонукати:

- віршований і прозовий текст, його зміст, звукові фарби й інтонації (шлях від мовного ритмоінтонуювання до ритмоінтонуювання музичного);
- світ звуків, що оточують дитину, — цокіт копит, щебетання птахів, стукіт падаючих крапель, вигуки голосів, дзенькіт дзвонів тощо;
- програмово-ілюстративні завдання;
- ритми рухів, у тому числі танцювальних, образних.

Спрямувати учнівську творчість можна в різних напрямках — літературному, образотворчому, театральньо-драматичному і, що особливо важливо, — музичному.

Літературні творчі завдання: добір або написання віршів до музики, малюнків, творів-вражень про музику, творів на музично-естетичні теми, створення казок, легенд (учні обов'язково повинні виразно прочитати їх у класі).

Творчі образотворчі завдання:

- виконати малюнки на сюжети музичних творів, виліпити з глини, пластиліну персонажів музичних казок, п'єс, пісень;
- оформити програму та афішу концертів, музичних спектаклів;
- створити ескізи костюмів для дійових осіб опер, балетів, мюзиклів;
- макетуванням фрагментів декорацій.

Пластична творчість продовжує лінію розвитку емоційного відгуку дітей на музику: відтворення образів, характеру музичного твору.

Музичні творчі завдання можна систематизувати наступним чином:

1. За внутрішніми характеристиками (музичними елементами) — ритмічні, мелодичні.
2. За зовнішніми характеристиками (виконанням) — мовні, вокальні, інструментальні, комплексні.

Творчі завдання на основі ритму — **ритмічні імпровізації:**

- «луна»: учень плескає ритмічний рисунок (РР), а інший — повторює ритмічний рисунок і додає новий;
- «запитання-відповідь»: учень плескає РР запитання, а інший — РР відповідь;
- ритмізація слів, словосполучень, віршів, загадок, лічилок, примовок, приказок тощо;
- добір слів до заданого РР (наприклад: назви рослин на РР «*та-ті-ті-та*»);
- «ритмічні загадки»: впізнати пісню, вивчену вправу за РР, на дошці записана ритмічна вправа з пропущеними тактами — учні плескають та записують РР, якого не вистачає;
- ритмічний канон;
- імпровізації на основі ритмічної вправи: ставиться завдання змінити початок, кінець, метр (дводольність на тридольність чи навпаки), певні такти;
- створення ритмічного супроводу до вивченої пісні, танка, гри.

Творчі завдання на основі мелодій — **мелодичні імпровізації:**

- мелодизація слів, словосполучень, віршів;
- імпровізування на задані звуки, заданий ритм;
- домислити вступ, закінчення;

- імпровізований (речитативний) діалог на уроці учителя й учнів;
- «співацькі переклички»: один учень чи учитель загадує мелодію (фразу, інтонацію), а інший повторює, змінюючи темп, тембр, динаміку, РР;
- «запитання – відповідь» (має бути чітке завдання, на одному звуці, на стійких звуках, у поступовому русі мелодії догори, вниз, із збереженням РР, з новим ритмом тощо);
- «пропущені місця»: у вправі (поспівці), записаній на дошці, пропущені такти, які треба доскладати;
- ритмічно-мелодичні імпровізації (в народному, джазовому стилі);
- імпровізація пісні або п'єси.

Мовні імпровізації починаються з пошуку емоційно-образних визначень характеру й настрою музики та передачі їх смислового значення у відповідному виразному тоні (радісно, ясно, тривожно, похмуро тощо, інтонаційно-осмислене читання тексту пісень). Наступним етапом мовних імпровізацій є ритмізація (читання у власному ритмі) віршованих рядків (зразки дитячого літературного фольклору, дитячої поезії).

Вокальні імпровізації можуть бути перехідною ланкою до розучування пісні, коли учні придумують мелодію на заданий текст. Імпровізувати голосом можна власні імена, музичні діалоги між учителем і учнями, між парами учнів, між солістом і всім класом.

Інструментальні імпровізації пов'язані з використанням найпростіших музичних інструментів: *ударних інструментів* — імпровізують ритмічний супровід п'єс, пісень, музичних казок, мовних імпровізацій; *звуквисотних інструментів* — добирають підголоски до мелодій пісень, що виконуються; знаходять «остинатні» звуки основних гармонічних функцій — тоніки, субдомінанти й домінанти для супроводу деяких творів.

Комплексна музична імпровізація поєднує вокальну, інструментальну, рухову, танцювальну, ігрову, театралізовану діяльність у таких творчих завданнях — інсценізація, театралізація вокальних творів, пісень-ігор, творів для слухання; колективне створення казок.

Змістом **теоретичного вивчення музики** в загальноосвітній школі є відомості про музику, до яких належать:

- **ключові (загальні музично-естетичні) поняття** — про зв'язок музики з життям, різних видів мистецтв; види музики (народна, класична, сучасна); зміст музики (характер, образність музичних творів) тощо;
- **поняття про виразні засоби музики**, за допомогою яких виявляється в музиці художній задум (ритм, звуквисотність, рух мелодії, динаміка, темп, тембр, структура, фактура тощо);

- **нотну грамоту** — знання про способи позначення записом основних виразних засобів;
- **відомості про способи виконання музики** (людські голоси, хор, інструменти, оркестри);
- **відомості про народну творчість, про найвидатніших композиторів-класиків та вітчизняних композиторів.**

Увесь процес оволодіння музичними уявленнями, поняттями, термінами розпадається **на три етапи**, умовно названі нами:

- «чую» (спостереження за музичним матеріалом, організоване учителем, тобто цілеспрямоване свідоме сприйняття музики — вправ, поспівок, пісень, інструментальних творів);
- «бачу» (висновок із цих спостережень у вигляді теоретичного узагальнення — визначення, терміну, знаку, записаного на дошці, в зошиті з музики; схеми, таблиці, ілюстрації, ігрові посібники, тобто наочність, що допомагає кращому усвідомленню, запам'ятовуванню теоретичного поняття);
- «виконую» (практичні види діяльності — спів, музикування, рухи, творчість).

Теоретичне вивчення музики не є окремим видом діяльності на уроці, воно має бути складовою слухання та виконання музики. «Учням не треба пропонувати жодних відокремлених від живої музики правил і вправ, які вимагають заучування та багаторазових повторень. Протягом уроку має панувати захоплююче мистецтво» [4, 8].

Щоби сформулювати **висновки уроку**, не варто знову повертатись до попередніх етапів: повторювати матеріал музичної грамоти, пропонувати виконати пісню чи музично-ритмічні рухи тощо. Висновки уроку стосуються розкриття теми та пов'язані з тим, наскільки новий музичний матеріал уроку розкрив тему.

Оцінювання (рівень знань, умінь школярів) здійснюється на різних етапах уроку, але може бути і в кінці. У практиці вчителі музики використовують кольорові картки різних форм та кольорів, за допомогою яких відразу ж оцінюється відповідь учня в процесі бесіди, опитування, виконання практичного завдання. У кінці ж уроку за даними картками виставляються загальні оцінки.

Для поєднання зробленого на уроці з тим, що учень може виконати вдома, практикуються **домашні завдання**:

- придумати ритмічну вправу, записати її графічно;
- дібрати вправу на вивчені ступені (зо, ві, ра), записати її графічно;
- переписати вправу, навчитись сольмізувати;
- переписати слова пісні (якщо нема посібників), вивчити напам'ять;
- навчитись виконувати пісню з музично-ритмічними рухами;

- зробити малюнок під враженням музики, яку слухали на уроці чи під враженням розученої пісні;
- протягом тижня уважно слухати музичні радіо- й телепередачі, записати назви творів, пісень, які сподобались і запам'ятались, щоб потім розповісти про них у класі;
- заспівати сестричці пісню, вивчену в класі;
- згадати знайому музику й розповісти про неї;
- визначити, в якому темпі звучить прослухана музика й чому;
- згадати мелодії різних пісень і порівняти їхні ритмічні малюнки тощо.

Втілення дидактичної структури уроку музики на практиці залежить від педагогічної майстерності вчителя музики, його музично-естетичних та педагогічних уподобань. Кожен учитель надає перевагу певному компоненту даної структури: один зосереджується на вокально-хоровій роботі, другий — на захоплюючій бесіді та слуханні музики, третій — на інструментальному музикуванні, четвертий — на вивченні музичної грамоти. Але треба погодитись з тими вчителями, хто органічно поєднує різноманітні форми спілкування учнів з музикою, досягаючи того, що дитина отримує можливість спілкування з музикою залежно від своїх музичних здібностей та інтересів, відчуває задоволення і радість від такого спілкування.

Література

1. Гумінська О. О. Уроки музики в загальноосвітній школі. Методичний посібник. — Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 2003. — 104 с.
2. Кабалевський Д. Б. Як розповідати дітям про музику: Книга для учителя. — К.: Муз. Україна, 1986. — 246 с.
3. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: Навчальний посібник. — К.: Либідь, 2001. — 272 с.
4. Програми та поурочні методичні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл. Музика. 1–4 класи. — К.: Перун, 1996. — 126 с.
5. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі: Навчально-методичний посібник. — 2-е вид., доп. — Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2000. — 216 с.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. — К.: Абрис, 1997. — 416 с.